

УДК: 63: 631.1

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Щетініна І. О.

Інститут птахівництва УААН

Резюме. *Приведено три групи чинників, які стосуються умов функціонування ринків у сільському господарстві. Довгостроковою проблемою у сільському господарстві є низький дохід сільськогосподарських виробників порівняно з працівниками підприємств інших галузей. Також існує короткострокова проблема, суть якої полягає у нестабільності доходів сільськогосподарських виробників. Третім чинником є коливання цін на сільськогосподарську продукцію і відповідно доходів підприємств за роками.*

Ключові слова: *ринок економіки, сільське господарство, конкурентність, маркетингові дослідження, прибуток, менеджмент.*

Summary. *Three groups of factors which touch conditions of functioning markets in the agriculture are presented. The long-term problem in the agriculture is the low income of agricultural producers in comparison with workers of enterprises of other branches. Also there is a short-term problem, the main point of which lies in the instability of incomes of agricultural producers. The third problem is fluctuations of agricultural products prices and incomes of enterprises by years correspondently.*

Key words: *economy market, agriculture, competitiveness, marketing investigations, income, management.*

Особливості функціонування ринкової економіки в сільському господарстві та їхній вплив на прийняття управлінських рішень на рівні аграрного підприємства можна звести до трьох груп чинників. Перша група стосується умов функціонування ринків у сільському господарстві, які наближені до чистої конкуренції і передбачають наявність значної кількості виробників, що реалізують свою продукцію, котра є стандартизованою або однорідною, що унеможливорює нецінову конкуренцію, спроможність виробника впливати на рівень ринкової ціни своєї продукції, вільне входження й вихід з ринку. Звичайно ж, віднесення галузі до чистої конкуренції є значною мірою умовністю, тому що жоден з названих чинників у реальній економіці не існує в чистому вигляді. Однак таке припущення є надто важливим в економічній теорії та дозволяє проводити дослідження, робити висновки й прогнозування. Розуміння цієї особливості функціонування аграрних ринків необхідне менеджеру для розробки стратегії розвитку підприємства і поточних планів його розвитку, а також для прийняття відповідних управлінських рішень. Зокрема, це стосується маркетингових рішень, адже дії менеджера в цій сфері його діяльності певною

мірою обмежені саме специфікою формування цін на сільськогосподарську продукцію. Як було зазначено, у сільському господарстві практично унеможлиблюється нецінова конкуренція на продукцію галузі, що, у свою чергу, потребує відповідної організації маркетингової діяльності. Передусім це стосується оптових закупівель сільськогосподарської продукції, участі аграрних підприємств у форвардних і ф'ючерсних аграрних ринках. Відповідно така стратегія маркетингової політики безпосередньо впливає на тактику й оперативну діяльність менеджера, вибір спеціалізації підприємства, внутрігосподарську структуру та багато інших параметрів роботи підприємства.

В умовах неможливості безпосередньо впливати на рівень сільськогосподарських цін з метою підвищення ефективності діяльності підприємства і зростання прибутку менеджер повинен сконцентрувати основну свою діяльність на питаннях організації виробництва та контролю з метою мінімізації собівартості продукції. Адже саме ці параметри діяльності підприємства безпосередньо залежать від нього.

Друга група чинників пов'язана з так званою довгостроковою проблемою у сільському господарстві і полягає в низьких доходах сільськогосподарських виробників порівняно з працівниками підприємств інших галузей. Основними причинами цієї проблеми є цінова нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, дисбаланс попиту та пропозиції (пропозиція перевищує попит), а також відносна і мобільність сільськогосподарських ресурсів. Сукупність чинників другої групи зумовлює тенденцію зниження цін і доходів у сільському господарстві проти цін та доходів інших галузей економіки. За цих умов менеджер зобов'язаний опікуватися диверсифікацією свого виробництва, організацією переробки сільськогосподарської продукції, участю в розбудові сільської інфраструктури як додаткового джерела надходження доходів від несільськогосподарської діяльності тощо.

Третя група чинників стосується короткострокової проблеми, суть якої полягає у нестабільності доходів сільськогосподарських виробників і виявляється у коливанні цін на сільськогосподарську продукцію і відповідно доходів за роками. Причинами такого становища є як нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, так і коливання обсягів виробництва та попиту на неї. Ці коливання пов'язані з особливостями виробництва в даній галузі, що значно залежить від погодних та кліматичних умов. Через це за нееластичного попиту навіть незначні коливання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спричинятимуть досить суттєві зміни сільськогосподарських цін і доходів. За цієї ситуації окремі господарства можуть виявлятися зі збитками, незважаючи на те, що працювали вони краще, ніж у попередні роки. Звичайно ж, у своїй роботі менеджер має враховувати і цю особливість аграрної галузі, що потребує обґрунтованих підходів щодо рішень стосовно спеціалізації виробництва, каналів збуту продукції, участі у форвардних та ф'ючерсних ринках.

Загалом сільське господарство є специфічною галуззю. Воно значною мірою відрізняється від інших галузей народного господарства, що визначає особливості аграрного менеджменту. Можна виділити такі особливості цієї галузі, які мають безпосередній вплив на менеджмент.

У сільському господарстві економічний процес відтворення переплітається з природними процесами. Засобами виробництва тут виступають живі організми тварини і рослини, що розвиваються за біологічними законами. В ґрунті також відбуваються біологічні процеси, де під дією мікроорганізмів здійснюються розпад і біосинтез різних органічних сполук, унаслідок чого утворюються специфічні для ґрунту органічні речовини та мінерали. Звичайно, ці особливості відображаються в діяльності менеджера й проявляються у необхідності особливого ставлення працівників до засобів та предметів виробництва — землі, тварин, птиці, бджіл та інших живих організмів. У свою чергу, це зумовлює природне прагнення сільськогосподарських працівників бути власниками засобів, предметів і результатів своєї праці. У цьому криється протиріччя між, з одного боку, зростанням рівня відчуженості праці в сільському господарстві внаслідок збільшення розмірів аграрних підприємств під впливом упровадження нових технологій, техніки, сортів рослин та інших результатів науково-технічного прогресу, а з іншого — низькою ефективністю найманої праці з такими специфічними засобами виробництва й предметами праці, що існують у сільському господарстві. Не враховувати цього чинника в організації аграрного виробництва менеджер не може. Особливо це стосується створених на основі колективних сільськогосподарських підприємств приватних аграрних формувань, організації в них внутрігосподарських колективів, поєднання найманої праці з елементами власності на засоби виробництва та використання орендованого майна.

Сільське господарство, як жодна інша галузь народного господарства, залежить від кліматичних умов, що безпосередньо впливають на організацію виробництва та управління ним. Ми вже наводили приклад ситуації, що склалася на ринку зерна в 2001 р. як результат, поряд з іншими чинниками, сприятливих погодних умов. Крім цього, кліматичні умови є визначальним чинником спеціалізації сільськогосподарського виробництва, а це зумовлює специфіку його всієї організації. На відміну від промисловості, де зазвичай відбувається рух предметів праці, а знаряддя виробництва (машини, обладнання) закріплені на одному місці, у сільському господарстві рухаються знаряддя виробництва, а предмети праці рослини та тварини знаходяться на одному місці. Це впливає на формування виробничих витрат, оскільки зумовлює порівняно велику потребу в механізмах і витратах на переїзди й транспортування продукції, а також зумовлює певні особливості операційного менеджменту, пов'язані з необхідністю мінімізації витрат. У сільському господарстві частина виробленої продукції використовується у подальшому виробництві (певну кількість зерна, картоплі та іншої продукції залишають на насіння, для годівлі худоби, частина поголів'я тварин використовується для відтворення стада і т. ін.). Тому не вся вироблена в цій галузі продукція є товарною. Це зумовлює особливості планування обсягів

виробництва та розподілу продукції, а також організації виробничих процесів. На відміну від промисловості в сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва. Це пояснюється тим, що виробничий період тут — це час, коли процес здійснюється за безпосередньої участі людини й часу, що проходить під дією природних чинників. Така особливість сільського господарства накладає свій відбиток на процес організації виробництва і відповідно на прийняття управлінських рішень. Це стосується організації використання трудових ресурсів та розподілу робочого часу за місяцями і виробничими циклами. Взаємодоповнюваність його основних галузей рослинництва та тваринництва. Тваринництво не може розвиватися без кормової бази, а рослинництво без органічних добрив, що надходять від тваринництва. Крім того, паралельний розвиток обох галузей дозволяє раціональніше використовувати трудові та матеріальні ресурси.

Виробництво сільськогосподарської продукції і формування цін на неї здійснюються в умовах, наближених до досконалої конкуренції, тоді як ціни на ресурси для сільського господарства та на продукцію переробних галузей формуються в умовах недосконалої конкуренції. Низький рівень ліквідності сільськогосподарських підприємств не дозволяє їм одержувати на етапі переходу до ринкової економіки в потрібному обсязі інвестиції від інших суб'єктів бізнесу. Це також пов'язано з низьким рівнем обороту коштів у цій галузі.

Особливості формування і функціонування соціальної сфери в сільській місцевості, що проявляються у специфіці сільських громад, яка полягає у поєднанні виробничих та соціальних проблем життя громади.

Характерні ознаки сучасного ринку

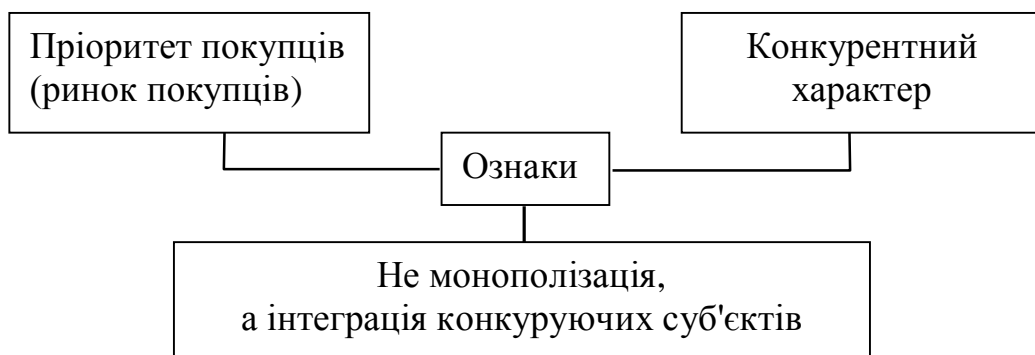
По-перше, сучасний ринок є ринком покупців. Що це означає? Це такий стан ринку, при якому пропозиція товарів перевищує попит на них при фіксованій ціні. Такий стан ринку визначає пріоритет покупців по відношенню до продавців. Можна сказати "диктат споживачів" на відміну від "диктату продавців", характерного для нашої сучасної економіки. В такій ситуації підприємець може досягти збільшення своїх доходів лише тоді, коли він поставить на ринок продукцію високої якості за доступними цінами. Тому ринок покупців виступає як стимул для постійного відтворення ділових, а не спекулятивних відносин. Тобто, він примушує підприємців шукати джерела своїх прибутків у першу чергу у сфері виробництва, а не у сфері купівлі-продажу.

Другою обов'язковою ознакою сучасного ринку є його конкурентний характер. Це означає, що в системі підприємства кожний суб'єкт виступає як конкуруюча сторона по відношенню до всіх інших суб'єктів. Можливість конкуренції між учасниками ділових відносин на ринку закладена в їх економічній самостійності (суверенітеті), базою якої є право розпоряджатися об'єктами ринкових відносин. Таке право в минулому базувалося на приватній власності підприємця. В сучасних умовах це може бути і приватна, і колективна, і

державна власність. Неминучість конкуренції між підприємцями на сучасному ринку породжується пріоритетом покупців над продавцями. Як це розуміти? Намагаючись задовольнити запити споживачів, підприємці можуть реалізувати власний економічний суверенітет, лише вступаючи у взаємне суперництво за увагу споживачів. Зовсім інша картина складається на ринку продавців, ринку, характерному для нашої сучасної дефіцитної економіки. Тут конкурують між собою покупці за увагу продавців. Конкуренція охоплює також відносини між підприємцями й споживачами. Це конкуренція за ціни, якість товарів. Перемога тієї чи іншої сторони залежить від рівня розвитку економіки в цілому, а також від ступеня розвину тості ринкових відносин.

Третя ознака сучасного ринку - стабілізація відносин між суб'єктами ринку на основі інтеграції. Сучасний ринок - це арена суперництва підприємців та інших суверенних суб'єктів економіки (наприклад, покупців), кожному з яких повинен бути гарантований його суверенітет і збереження його конкурентної потенції. А це можливо лише при умові протидії монополізації економіки й широкої інтеграції конкуруючих суб'єктів ринкових відносин. Тобто, мова йде про те, що ринок розвивається й функціонує ефективно лише тоді, коли суб'єкти ділових відносин, зберігаючи взаємне суперництво, в той же час зберігають і взаємну зацікавленість у протидії монополізації. Це досить складні процеси, і, як показує історичний досвід, тенденція до монополізації економіки все ж таки перемагає. Тому функцію координації суб'єктів ринкових відносин у цьому напрямку мусить брати на себе держава, проводячи певну антимонопольну політику. Основні ознаки сучасного ринку зображені на схемі.

Характерні ознаки сучасного ринку

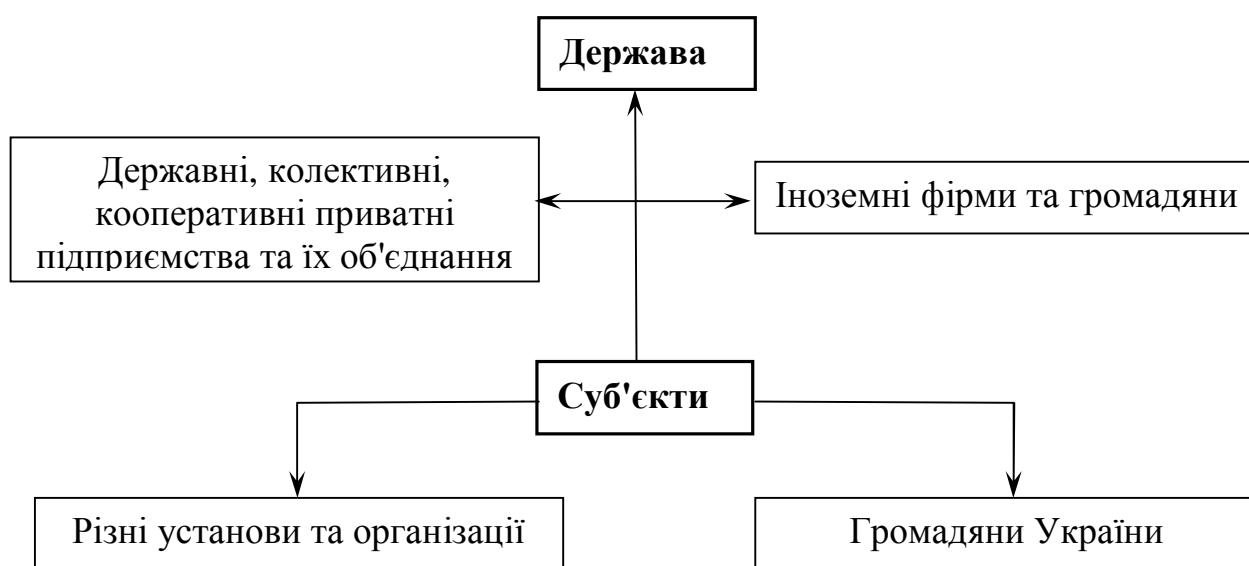


Суб'єкти і об'єкти ринку

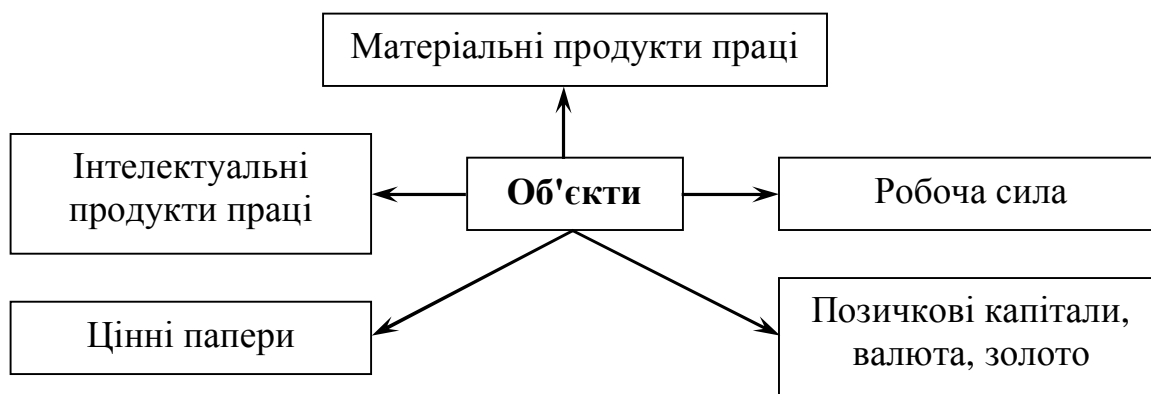
У нашому буденному житті учасники (суб'єкти) ринкових відносин, як правило, асоціюються з покупцями й продавцями, які протистоять один одному в торговельних закладах (магазин, підприємство громадського харчування) або на базарі. Таке уявлення про суб'єкти ринку не випадкове. Воно породжене загальним обмеженням розуміння ринку. Мова про це йшла

вище. Насправді, враховуючи, що товарно-грошові відносини в ринковій економіці опосередковують усі відносини суспільства, суб'єктами ринку практично стають всі учасники суспільного виробництва. Об'єктами ринкових відносин у сучасній економіці стають усі результати суспільної діяльності. Тобто, ними можуть бути матеріальні продукти праці (засоби виробництва, предмети споживання, послуги, житло тощо); інтелектуальні продукти праці (інформація, наукові ідеї); робоча сила; цінні папери (акції, облігації); валюта, позичкові капітали і т. д. Див схему.

Суб'єкти ринку



Об'єкти ринку



Особливості становлення ринкових відносин в Україні

За останні роки понад 80 країн світу здійснили фундаментальні реформи з метою створення ринкової системи. Усі вони визнали основоположний факт економічного життя: для досягнення процвітання та підвищення життєвого рівня неможливо обминути створення ринкової системи, тісно взаємопов'язаної з усією

світовою економікою. Відомо, що всі країни, що йдуть ринковим шляхом розвитку мають різні ринкові моделі. Скажімо є американська, канадська, німецька, японська та інші моделі. На які з них може орієнтуватися Україна? Спочатку слід відзначити, що існуючі системи і спрямованість їх розвитку залежить від географічного положення; наявності природних ресурсів; історичних умов розвитку; традицій населення і його звичаїв; рівня розвитку продуктивних сил; соціальної спрямованості суспільства. В усіх країнах є свої підходи, відмінні особливості ринкових відносин господарювання. Разом з тим, у всіх розвинутих ринкових моделях є спільні риси, до яких відносяться:

- наявність різноманітних форм власності;
- перевага вільних цін на товари і послуги;
- розвинута система вільної конкуренції;
- певна система державного регулювання економіки

Україна не повинна нікого копіювати, повторювати, а має будувати таку модель ринкової економіки, яка найбільше відповідає особливостям нашого розвитку, структурі економіки, географічному положенню. Враховуючи те, що Україна має могутній індустріальний і науково-технічний потенціал, підготовлені кадри нам недоцільно обирати модель ринкової економіки, в якій переважає дрібна приватна власність і економіка регулюється виключно ринковими законами. Цей шлях був би не прогресом, а регресом. Таким чином, Україні важливо обрати правильний шлях переходу до ринку. Найпоширенішими з них є: еволюційний, прискорений (або "шокової терапії"), жорсткого регулювання. **Модель еволюційного переходу** до ринку ґрунтується на поетапному і поступовому впровадженню ринкових відносин. Вона відзначається значною тривалістю (10-15 років) і поступовістю змін. **Модель "шокової терапії"** передбачає одночасне і швидке введення усіх атрибутів ринку, стрімкий перехід від неринкових до ринкових відносин. **Модель жорсткого регулювання переходу до ринку** ґрунтується на державному регулюванні цін, на найважливіші товари і доходи населення. Вводити ринкову економіку в Україні слід прискорено, але без "шоку". Таким є по елементний, еволюційно-радикальний шлях. Він поєднує перший і третій варіант, тобто поступовість, поетапність і державне регулювання цін на найважливіші товари, з одного боку, і прибутків - з іншого. Одним стрибком нам не вдасться скочити в ринок, тому що в країні, по суті, немає розвинутої інфраструктури, без якої не може існувати сучасний ринок. Перехід до ринкової економіки потребує також докорінних організаційних перетворень, проведення цілеспрямованих реформ, зміни психологічного мислення. В організаційному плані перехід до ринкової економіки може бути поділений на три основні стадії:

- 1) підготовча - демократизація економіки;
- 2) реформаторська - оздоровлення, стабілізація економіки;
- 3) творча - організація навчальної діяльності ринку.

Демократизація економіки включає: ліквідацію структур апарату примусового господарювання в економічній сфері; демонополізацію товарного і грошового обігу; декретування права власності; створення необхідних умов для конкуренції; кадрове забезпечення реформи. Реформування економіки передбачає: створення надійного механізму управління грошово-кредитною системою; організаційно-господарське реформування економіки; створення ефективного механізму економічного стимулювання та регулювання підприємницької діяльності. Творчий процес - організація навчальної діяльності ринку - об'єднує: відновлення функцій грошей; створення бюджетно-податкового механізму; свободу вибору форм власності; створення ринкової системи з усіма її елементами. У межах основних стадій та їх напрямів розробляються загальна і конкретні цільові програми. Наприклад, програма економічної реформи і політики України включає такі розділи: фінансова політика, грошово-кредитна політика, лібералізація цін, зовнішньоекономічна політика, програма приватизації, інвестиційна політика, конверсія та структурна перебудова

СОТ для реалізації принципу справедливої конкуренції вимагає обмеження таких заходів державної підтримки аграрного сектора, які здійснюють протекціоністський і стимулюючий вплив на виробництво, а також спрямовані на захист національного ринку. Стосовно України в переговорах про вступ до СОТ практично всі діючі важелі підтримки сільськогосподарського підприємництва і конкурентоспроможності галузі виявилися віднесені до заходів, що потребують обмеження.

Оцінка сучасного стану сільського господарства в Україні доводить, на наш погляд, неможливість переходу до нової аграрної парадигми. Аграрний ринок характеризується незбалансованістю і неефективністю, його функціонування не сприяє ефективному відтворенню ресурсів аграрного сектора. Диспаритет цін спостерігається в умовах падіння продуктивності в сільському господарстві. Вступ до СОТ для українського аграрного сектору економіки спричинить не лише подальше падіння виробництва, а, насамперед, його остаточну руйнацію і залежність насичення українського ринку продуктами харчування від сільськогосподарських товаровиробників розвинутих країн світу. Особливе занепокоєння викликає виробництво молока, м'яса, цукрового буряка тощо. Таким чином, на наш погляд, не зважаючи на вступ до СОТ, слід суттєво переглянути політику держави відносно підтримки вітчизняного аграрного сектора економіки.

Висновок

Отже, сучасний механізм регулювання ринкової економіки - досить складне організаційно-економічно-правове утворення. Він, по-перше, включає в себе сукупність організаційних структур, систему форм, методів і інструментів регулювання ринку і в цій своїй якості виступає як спосіб організації ринкової економіки. По-друге, це система функціонування виробничих відносин. Система, де виробничі відносини проявляються в конкретних господарських

формах (гроші, ціна, прибуток, заробітна плата, податки тощо). У цій якості він виступає як механізм реалізації власності на засоби виробництва та погодження економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин. Потретє, механізм регулювання ринку включає певні правові норми, які регламентують діяльність суб'єктів ринку. І в цій якості він виступає як спосіб реалізації регулюючої ролі держави. Таким чином, механізм регулювання ринкової економіки охоплює як сферу функціонування продуктивних сил і виробничих відносин, так і сферу надбудови. Тому його зміст може бути зрозумілим лише при розгляді цих основних аспектів прояву в їх взаємодії і взаємозв'язку.

Отже, механізм регулювання ринкової економіки - це спосіб Ті організації і забезпечення ефективного функціонування відповідно до вимог економічних законів, посередництвом якого реалізуються економічні інтереси суб'єктів ринку. Нарешті, можна визначитися і щодо ринкової системи.

Список літератури

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 290 с.
2. Губенко В. І. Стан і проблеми забезпечення розвитку виробництва та експорту продукції АПК в умовах СОТ / В. І. Губенко // Економіка АПК.- 2008. - № 5. – С. 70-73.
3. Ілляшенко К. В. Перспективні напрями розвитку інвестиційної політики в АПК України / К. В. Ілляшенко // Економіка АПК. – 2007. - № 11. – С. 121-125.
4. Лука О. Ф. Україна на світовому ринку агропродовольчої продукції / О. Ф. Лука // Економіка АПК. – 2003. - № 11. –С. 116-121.
5. Марчук Л. П. Особливості інвестиційно-інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві / Л. П. Марчук // Економіка АПК. – 2007. - № 7. –С. 96-100.
6. Ривак О. С. Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі України / О. С. Ривак // Економіка АПК. – 2008. - № 1. –С. 76-84.
7. Трегобчук В. М. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В. М. Трегопчук //Економіка України. -2006. - № 2. –С. 4-12.